

МIСIОНЕРСЬКА ДIЯЛЬНIСТЬ ЄПIСКОПА ДАМАСКИНА (ГРДАНИЧКИ) НА ПIДКАРПАТСЬКIЙ РУСI

доц. Юрiй Данилець, кандидат iсторичних наук, PhD.

Починаючи з 1920 р. і до 1931 рр. всі православні єпископи, що приїжджали на Підкарпатську Русь, мали свої єпархії в Югославії, а Карпаторуська православна єпархія вважалася для них тільки тимчасовою, на території якої вони були лише делегатами Сербської православної церкви (далі СПЦ). Зважаючи на те, що православний рух набув значних форм, настав час завершення її організаційного устрою, що і було здійснено у 1931 р. З 1931 р. починається епоха розквіту православної церкви на Підкарпатській Русі, оскільки православне духовництво спільно з православним населенням проголосило відновлення стародавньої православної єпархії з центром у м. Мукачево. З огляду на те, що до її складу увійшли і православні Пряшівщини, єпархія одержала назву «Карпаторуської Православної Мукачівсько-Пряшівської єпархії».

Враховуючи, що православна церква підлягала юрисдикції СПЦ, Священний Архієрейський Собор на чолі з патріархом Варнавою, з відома чехословацького уряду, обрав 19 вересня 1931 р. спеціально для новоутвореної Мукачівсько-Пряшівської єпархії першого постійного єпископа д-ра Дамаскина¹, хіротонія якого відбулася 29 листопада 1931 р. в Сремських-Карловцях². Наступного дня після хіротонії єпископ Дамаскин (Грданички) у супроводі митрополита Скоплянського Йосифа (Цвієвич) відправився до Праги, щоб відрекомендуватися уряду ЧСР і вирішити нагальні потреби єпархії³. 5 грудня 1931 р. вони приїхали в Мукачево, де 6

¹ Дамаскин (в миру Драгутин Грданички) народився 1892 р. 1931-1938 рр. – єпископ Мукачівсько-Пряшівський, 1938-1939 рр. – єпископ Американсько-Канадський, 1939-1947 рр. – єпископ Банатський, 1947-1969 рр. – митрополит Загребський. Помер 1969 р.

² *Превосвящ. еп. Дамаскин // Епархиальный Вѣстникъ Карпаторусской Православной Церкви. 1931. № 1. с. 5.*

³ ГАВРИИЛ (КРИЗИНА), ИГУМЕН.: *Православная церковь на Закарпатье (век XX)*. К., 1999. с. 70.

грудня 1931 р. у приміщенні православного храму митрополит Йосиф прочитав пастирський лист сербського патріарха про призначення Дамаскіна єпископом Мукачівсько-Пряшівським. У промові митрополит згадав переслідування православної церкви за часів Угорщини та судові процеси. Від імені духовенства єпископа Дамаскіна привітав архимандрит Олексій (Кабалюк), від імені місцевої влади – Дмитро Бескид. З промовами також виступали сенатори Едмунд Бачинський та Іларіон Цурканович ¹.

До приїзду Дамаскіна (Грданички) єпископи проживали в різних місцях: с. Іза, м. Хуст, м. Ужгород, що створювало труднощі відносно управління єпархією, тому єпископ вирішив побудувати в Мукачеві постійну резиденцію. З цією метою він звернувся до Земського Уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді з проханням за №319/32 від 27 січня 1932 р., в якому просив чехословацький уряд виділити з державного бюджету 500 000 кч для будівництва єпископської резиденції, причому, вказуючи, що уряд вже раніше дав на це згоду через свого посла в Белграді (відношення за № 560 від 13 червня 1931 р. § 4)². Міська влада не бажала надати територію для будівництва єпископського комплексу. Під час голосування в міській раді прохання єпископа Дамаскіна підтримали євреї і реформати, які мали більшість, таким чином ділянка була виділена. Міністерство шкіл і народної освіти на основі рішення, прийнятого 13 серпня 1935 р., виділило субвенцію у розмір 150 000 кч для будівництва єпископської резиденції в Мукачеві.

23 серпня 1935 р. секретар єпархіального управління ієромонах Миколай (Кабаци) розіслав священикам та чернецтву запрошення на урочисте закладення і посвячення першого каменя під фундамент майбутнього храму та резиденції ³.

¹ Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Фонд 2. Опис 2. Справа 191. Аркуш 146.

² СЕРГИЙ (ЦЬОКА), ІЕРОМОНАХ.: *Православие и иноческая жизнь в Закарпатье в первой половине XX столетия*. Загорск: Троице-Сергиева Лавра, 1960. с. 166.

³ Миколай, ієромонах. Запрошення від імені єпископа Дамаскіна, представникам православних церковних комітетів за №2854/35 від 23. 08. 1935 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.

28 серпня 1935 р. відбулося урочисте святкування з нагоди початку будівництва резиденції. У Мукачево прибули хресні ходи православних вірників із Гукливого, Ганьковиці, Червеньова, Горонди, Ракошина, Великих Лучок. Після Літургії архимандрит Олексій (Кабалюк) приєднав до православ'я 18 молодих представників інтелігенції. З проповідями виступали ієромонах Миколай (Кабаци), архимандрити Олексій (Кабалюк), Боголіп (Церковник), священник Іван Кополович, ієродиякон Серапіон (Іваник)¹. Будівництво здійснювалося за проектом російського емігранта Володимира Терехова та під керівництвом протоієрея Всеволода Коломацького².

У зверненні до земського президента Підкарпатської Русі Антонія Розсипала від 25 березня 1932 р. єпископ Дамаскин (Грданички) просив збільшити суму державної субвенції православної церкви на Підкарпатській Русі з 361 500 до 433 000 кч і видати її в квітні 1932 р., так, як єпархія знаходиться у важкому матеріальному становищі³. Єпископ домігся від чехословацького уряду того, що у 1932 р. православні священники, нарівні з духівництвом інших віросповідань, почали одержувати конгруа на підставі конгруального закону за №122 від 25 липня 1926 р. і урядового розпорядження Чехословацької Республіки (розпорядження за №124 від 17 липня 1928 р.)⁴.

У Свято-Миколаївському монастирі поблизу с. Іза єпископ Дамаскин відкрив єпархіальні курси для православного духівництва. Вони діяли при монастирі з 7 серпня по 2 вересня 1933 р. На курсах читалися лекції з наступних предметів: 1) пастирського богослов'я; 2) гомілетики; 3) катехізису з методикою; 4) літургiки; 5) церковного права; 6) ведення метрик і цивільного законодавства про укладення шлюбів; 7) викривального богослов'я; 8) історії церкви; 9) історії православ'я на Карпатській Русі; 10) гігієни і першої допомоги в нещасних випадках; 11) садівництва; 12) адміністрації і правил

¹ *Исторический день для Мукачева* // Православная Русь. 1935. 20 октября. с. 7.

² ОЛЕКСА, М.: Зодчий. К 100-летию со дня рождения архимандрита Андрея (Коломацкого) // Единство-Плюс. Ужгород. 1996. 27 января. с. 3.

³ ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 262. Арк. 44.

⁴ СЕРГИЙ (ЦЬОКА), ИЕРОМОНАХ.: Указ. сочин. с. 166.

діловодства. Після закінчення лекцій слухачі складалі іспити¹. Ці курси мали велике значення для збагачення священиків теоретичними і практичними знаннями. Пастырські курси, за ініціативи єпископа Дамаскіна, проводилися також в 1935 р. та в 1937 р. Окрім курсів для священиків були влаштовані так звані духовні вправи по благочинних округах, починаючи з 1933 р. і закінчуючи 1937 р. У 1933 р. єпископ Дамаскін подав у Міністерство шкіл і народної освіти прохання, щоб воно нострифікувало богословські та цивільні документи про отримання освіти закордоном, а саме в Югославії, Болгарії, Франції. Міністерство 6 квітня 1934 р. (за № 28167/34 розділ 6-й, абзац 3-й) видало закон, згідно з яким прохання єпископа було виконано².

Для вирішення організаційних та поточних справ у червні-липні 1935 р. у єпархії було проведено три конференції православного духовенства. Перша відбулася в монастирі Св. Йова Почаївського на Пряшівщині, дві наступні – в монастирі Святого Миколая в с. Іза Хустського округу. У конференціях взяли участь чотири архимандрити, два ігумени і біля 150 представників білого і чорного духовенства. Для присутніх були прочитані лекції різного змісту: про священство й духівництво – ієросхимонах Кассіан; про православну руську релігійну культуру – ієромонах Аверкій (Таушев); про релігійне виховання і методи викладання Закону Божого – інок Олексій (Дехтерьов); про бджільництво – священик Георгій Полончак; про ведення метрик – п. Сувчинський³. Серед головних проблем, що розглядалися на конференціях, було питання релігійного виховання підростаючого покоління. Вказувалося, що після війни в школах не викладався Закон Божий, що призвело до морального та релігійного занепаду молоді. Тому збори прийшли до висновку, що починаючи з жовтня 1935 р. потрібно створити в селах при православних церквах недільні школи⁴. Наголошувалось

¹ Курси для духовенства Мукачевско-Пряшевской єпархії // Русская Земля. 1933. 12 августа. с. 4.

² СЕРГИЙ (ЦЬОКА), ИЕРОМОНАХ.: Указ. сочин. с. 168.

³ АЛЕКСИЙ (ДЕХТЕРЕВ), ИНОК.: Три конференції // Православный Карпаторусский вѣстникъ. 1935. №1. с. 6-7.

⁴ Там само. с. 7.

на відсутності підручників для викладання Закону Божого. У зв'язку з цим прийняли рішення доручити єпархіальному управлінню найближчим часом розпочати видання Молитвослова, Історії християнської церкви, Катехізису та Літургії. Відносно програми викладання Закону Божого в школах, погодили керуватися програмою, виданою єпархіальним управлінням у 1933 р. Було також вирішено з 7 серпня 1935 р. розпочати видання єпархіального журналу «Православный Карпаторусский вѣстникъ». Священиків зобов'язали випускати по два номери єпархіального журналу і поширювати видання серед своїх вірників. Видавцем і відповідальним редактором призначили ієромонаха Аверкія (Таушева), настоятеля православного приходу в Ужгороді. До редакційної колегії ввійшли інок Олексій (Дехтерьов) та архімандрит Матвій (Вакаров). Піднімалося питання й про те, що в різних селах церковні псаломщики по-різному виконують карпатські церковні наспіви. З цього приводу вирішили створити окремі курси для дяків-псаломщиків, вивчити останні зміни в церковних наспівах та повернутися до старовинних, традиційних мелодій, які й необхідно викладати в семінаріях¹.

8 травня 1934 р. єпископ Дамаскин (Грданички) видав розпорядження з нагоди відзначення 20-ї річниці Мараморош-Сиготського процесу². 27-28 травня 1934 р. урочистості відбулися в Свято-Миколаївському чоловічому монастирі с. Іза та в м. Хуст. На святкуванні були присутні: делегат СПЦ єпископ Іриней (Чирич), єпископ Сергій (Корольов), єпископ Дамаскин (Грданички), єпископ Горазд (Павлік), єпископ Віталій (Максименко), окружний начальник Герман, урядовий комісар Дрбаль, сенатор Іларіон Цурканович та більше 70 священиків. На олтарній стіні церкви в с. Іза було встановлено пам'ятну дошку, яка збереглася до сьогодні³.

¹ АЛЕКСИЙ (ДЕХТЕРЕВ), ИНОК.: *Три конференции // Православный Карпаторусский вѣстникъ*. 1935. №1. с. 7-10.

² Дамаскин (Грданички), єпископ. *Распоряжение № 70, Отцам Настоятелям приходов и монастырей за исход. № 2039/34 от 8. 05. 1934 г.* // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.

³ *Возрождение Православия на Карпатской Руси // Православный Русский Календарь на 1935 г.* Ужгород, 1934. с. 49.

За часів правління єпископа Дамаскина (Грданички) значного розвитку набуло чернецтво. Про широку місіонерську роботу черниць Липчанського монастиря свідчить той факт, що у 1932 р. єпископ Вінніпегський Арсеній (Чаговцов) запропонував їм створити православний жіночий монастир в Канаді ¹. Однак, настоятелька монастиря ігуменя Параскева (Прокоп) змушена була відмовитися від пропозиції, у зв'язку з обмеженими фінансовими можливостями.

До монастиря прагнули вступити послушниці із-за меж Підкарпатської Русі. Так, 15 грудня 1932 р. з проханням звернулася Марія Ладижинська з Пряшева, 16 березня 1933 р. – Анна Чабари та Наталія Березіна з Братислави. У вересні 1932 р. при монастирі під керівництвом інженерів Івана Мірошникова та Григорія Носкова проводилися 5-ти місячні курси, на яких вивчали математику, граматику та сільськогосподарські предмети ². З 3 по 9 червня 1936 р. «Товариство Чехословацького Червоного Хреста» проводило в Липчанському монастирі курси першої медичної допомоги. В програмі курсів розглядалися наступні предмети: значення самаритянської організації, анатомія, фізіологія, перша допомога, транспортування хворих і поранених, догляд за хворими, гігієна, соціальна опіка, догляд за дітьми ³. У 1934 р. за ініціативи єпископа Дамаскина (Грданички) було відновлено монастирі в Углі та Драгові ^{4, 5}, одночасно засновано скит в урочищі «Колесарово» за Хустом ⁶.

Розвиток православної церкви дещо гальмувало питання реєстрації та доопрацювання єпархіального статуту. У 1929 р. статут було офіційно затверджено урядом ЧСР, але, у зв'язку з утворенням на території Підкарпатської Русі та Словаччини

¹ Дамаскин (Грданички), єпископ. Звернення до ігумені Липчанського монастиря Параскеви (Прокоп) від 20. 06. 1932 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.

² Параскева (Прокоп), ігуменя. Повідомлення до єпископа Дамаскина за №128 від 28. 09. 1932 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.

³ Звернення Товариства Червоного Хреста до єпископа Дамаскина від 15. 05. 1936 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.

⁴ ДАЗО. Ф. Р – 1490. Оп. 4 д. Спр. 20. Арк. 46.

⁵ ДАЗО. Ф. Р – 1490. Оп. 4 д. Спр. 37. Арк. 50.

⁶ ДАЗО. Ф. Р – 1490. Оп. 4 д. Спр. 14. Арк. 46.

нового релігійної структури – православної Мукачівсько-Пряшівської єпархії, єпископ Дамаскин (Грданички) до 1935 р. проводив ґрунтовну роботу, спрямовану на затвердження нового статуту. 8 квітня 1935 р. у Свято-Миколаївському чоловічому монастирі в с. Іза була скликана Єпархіальна рада, яка складалася з 40 представників духовенства і мирян. Проект єпархіального статуту був розглянутий членами ради та кожен його параграф проголошений ¹.

Новий єпархіальний статут складався з трьох частин. Перша частина містила засадничі норми, що містилися у десяти розділах. Серед головних положень першої частини єпархіального статуту 1935 р. слід виділити наступні: 1) Підкарпаторуська православна Мукачівсько-Пряшівська єпархія проголошувалася самоврядною структурою на території ЧСР, догматично і канонічно пов'язаною з апостольською церквою; на чолі єпархії стояв єпископ; єпархія складалася з монастирів та церковних громад; юрисдикційно визнавалася залежність від СПЦ; постійною столицею єпархії визначалося м. Мукачево ². 2) Єпископа повинен був обирати Святий Архієрейський Собор СПЦ зі згоди чехословацької влади; допускалося обрання вікарного єпископа, який повністю підпорядковувався правлячому єпископу. 3) Для допомоги в управлінні єпископу створювалася консисторія, що складалася з: а) церковного суду; б) господарського відділу; в) шкільного відділу; г) монастирського відділу ³. Друга і третя частини статуту розділялися на 154 параграфи: єпископ, єпархіальна рада, єпархіальна консисторія, православний церковний округ, місцеві церковні ради, місцевий церковний уряд, парафіяльне духовенство і парафії, монастирі, судові справи тощо ⁴. Таким чином, з затвердженням урядом ЧСР нового єпархіального статуту православна церква стає повноправною юридичною одиницею в межах держави.

¹ АЛЕКСИЙ (КАБАЛЮК), АРХИМАНДРИТ.: *Несколько слов относительно нашего епархиального устава* // Православная Русь. 1935. 20 октября. с. 1.

² ДАЗО. – Ф. 255. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 1.

³ Там само. – Арк. 3.

⁴ Там само. – Арк. 5-56.

Єпископ Дамаскин (Грданички), як і його попередники, відвідував чимало закарпатських православних приходів. Наприклад, літом 1936 р. він у супроводі чиновників єпархіального управління побував у селах Іза, Липча, Горінчово, Кошельово, Велика Крива, Великий Бичків, м. Хуст ¹. У 1936 р. ним було зроблено ряд переміщень та призначень священників. Зокрема він перевів священника Дмитра Беякова – з с. Керецьки до Стеблівки; протоієрея Георгія Опаленика – з Стеблівки до Драгова; священника Петра Сабова – з Липчі до Тернова; ієромонаха Феофана (Сабова) – з Липчі у Чопівці; ієромонаха Єфрема (Іваняса) – з Тернова до Розтоки; інок Олексія (Дехтерьов) – чиновником Єпархіального управління; ієросхимонаха Кассіана – духівником Липчанського монастиря ². Для забезпечення дітей православних вірників належними умовами для навчання було створено інтернати: архімандритом Олексієм (Кабалюком) у м. Хуст і Катериною Брешко-Брешковською в Ужгороді та Мукачеві ³.

У зв'язку з рішенням Священного Синоду СПЦ, 22 серпня 1938 р єпископ Дамаскин (Грданички) залишив Мукачівсько-Пряшівську єпархію та виїхав до Америки, де очолив єпархію Сербського патріархату ⁴. Його наступником на Підкарпатській Русі став єпископ Володимир (Раїч).

Значення діяльності єпископа Дамаскина (Грданички) на Підкарпатській Русі та Пряшівщини є досить великим. За його керівництва православна церква отримала завершену структуру управління, єпархіальний статут та визнання чехословацькою владою нарівні з іншими релігійними конфесіями в державі. Фінансова підтримка уряду у будівництві культових споруд та виділення субвенції для православних священників призвело їх до консолідації навколо сербської юрисдикції. Справжнього розквіту в єпархії набуло чернече життя. Широка місіонерська діяльність

¹ АЛЕКСИЙ (ДЕХТЕРЕВ), ИНОК.: *Пасхальные дни в Марамороской долине* // Свѣтъ. Вількес-Барре. 1936. 28 мая. с. 7.

² *Назначения на приходы и перемещения священниковъ* // Православный Карпаторусский вѣстникъ. 1936. №2. с. 13-14.

³ *Девіцій інтернат в Мукачеве* // Русская Земля. 1928. 28 июня. с. 2.

⁴ ДАЗО. Ф. 109. Оп. 1. Спр. 461. Арк. 41.

православного духовенства у 1931-1938 рр. призводить до чисельного росту кількості вірників та розширення географії православного руху.

Список джерел та літератури:

- АЛЕКСИЙ (ДЕХТЕРЕВ), ИНОК.: *Пасхальные дни в Мараморошской долине* // Свѣтъ. Вилькес-Барре. 1936. 28 мая. с. 7.
- АЛЕКСИЙ (ДЕХТЕРЕВ), ИНОК.: *Три конференции* // Православный Карпаторусский вѣстникъ. 1935. №1. с. 6-7.
- АЛЕКСИЙ (КАБАЛЮК), АРХИМАНДРИТ.: *Несколько слов относительно нашего епархиального устава* // Православная Русь. 1935. 20 октября. с. 1.
- Возрождение Православия на Карпатской Руси* // Православный Русский Календарь на 1935 г. Ужгород, 1934. с. 49.
- ГАВРИИЛ (КРИЗИНА), ИГУМЕН.: *Православная церковь на Закарпатье (век XX)*. К., 1999.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Фонд 2. Опис 2. Справа 191. Аркуш 146.
- ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 262. Арк. 44.
- ДАЗО. Ф. 109. Оп. 1. Спр. 461. Арк. 41.
- ДАЗО. – Ф. 255. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 1.
- ДАЗО. Ф. Р – 1490. Оп. 4 д. Спр. 14. Арк. 46.
- ДАЗО. Ф. Р – 1490. Оп. 4 д. Спр. 20. Арк. 46.
- ДАЗО. Ф. Р – 1490. Оп. 4 д. Спр. 37. Арк. 50.
- Дамаскин (Грданички), епископ. Распоряжение № 70, Отцам Настоятелям приходов и монастырей за исход. № 2039/34 от 8. 05. 1934 г. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.
- Дамаскин (Грданички), епископ. Звернення до ігумені Липчанського монастиря Параскеви (Прокоп) від 20. 06. 1932 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.
- Девичий інтернат в Мукачеве* // Русская Земля. 1928. 28 июня. с. 2.
- Звернення Товариства Червоного Хреста до єпископа Дамаскина від 15. 05. 1936 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.

- Исторический день для Мукачева // Православная Русь. 1935. 20 октября. с. 7.*
- Курсы для духовенства Мукачевско-Пряшевской епархии // Русская Земля. 1933. 12 августа. с. 4.*
- Миколай, ієромонах. Запрошення від імені єпископа Дамаскина, представникам православних церковних комітетів за №2854/35 від 23. 08. 1935 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.
- Назначения на приходы и перемещения священниковъ // Православный Карпаторусский вѣстникъ. 1936. №2. с. 13-14.*
- ОЛЕКСА, М.: *Зодчий. К 100-летию со дня рождения архимандрита Андрея (Коломацкого) // Единство-Плюс. Ужгород. 1996. 27 января. с. 3.*
- Параскева (Прокоп), ігуменя. Повідомлення до єпископа Дамаскина за №128 від 28. 09. 1932 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.
- Преосвящ. еп. Дамаскин // Епархиальный вѣстникъ Карпаторусской Православной Церкви. 1931. № 1. с. 5.*
- СЕРГИЙ (ЦЬОКА), ІЄРОМОНАХ.: *Православие и иноческая жизнь в Закарпатье в первой половине XX столетия. Загорск: Троице-Сергиева Лавра, 1960.*